ПОЗНАТИ И НЕПОЗНАТИ ПРИНЦИПИ НА МУЛТИКУЛТУРНАТА КЛАСНА СТАЯ

Николай Николов

Днес класната стая в българското училище почти навсякъде е съставена от ученици с различен културен произход и хипотезата за мултикултурност се превръща в норма. Презумпцията за усвояване на умения и компетентности за работа с представители на различни етноси, за обучение на деца-билингви или познаването на културните особености на отделните групи не са достатъчни условия за протичане на ефективен образователен процес. Потребностите за качествено образование на подрастващите предполага наличието и реализацията на цялостна система за позитивен климат и пълноценно общуване в училище. В този смисъл условието за високо квалифицирана подготовка на педагогическата колегия за работа в мултикултурна среда е от решаващо значение за пълноценното и резултатно преподаване и учене.

Училището пряко отразява реалностите на съвремието, което означава, че голяма част от социалните процеси в обществото намират отражение и в училищната среда. Следователно точно това е мястото, където трябва да се възпитават и поощряват общочовешките ценности и позитивните модели в отношенията и взаимоотношенията между хората, за да станат еталони и да се практикуват в обществото на бъдещето. След навлизането в епохата на глобализма, където за комуникацията не съществуват разстояния и граници, мултикултурната компетентност е повече от задължителна. Тя трябва да присъства в ежедневието на всеки човек и да се възпитава у децата от семействата им. От друга страна трябва да присъства във възпитателната стратегия на училището като образователна социална институция.

За съжаление днес, дори да сме част от разбирането за модерно общество, предразсъдъците, стереотипите и стигмите по отношение на раси, полова диференциация, етническо многообразие, културни различия и др. продължават да са част от социалния опит, предаван между поколенията в една обособена среда по отношение на език, религия, етнос, раса и т.н. Точно те са в основата на проблема за разбирането и приемането на различията, затруднявайки изкуствено процесите на адаптация в мултикултурната среда. В социологическата теория на Т. Парсънз адаптацията е определена като „първата функция в системата от социални дейности на индивида и представлява „защита от средата и приспособяване на отделни елементи на системата до нейната цялост“ като се реализира на биологично равнище – чрез биологичен контрол при водещата роля на организма. Адаптацията предхожда, но и предопределя социализацията в качеството на неин „механизъм“ [Парсънз, 1973].

Осъществяването на мултикултурния модел както на ниво социум, така и на ниво класна стая изисква прилагането на стройна и гъвкава система, която от една страна да регламентира единни правила за поведение на всички, а от друга – да защитава културната идентичност и разнообразие. Подобна система функционира единствено и само, когато се основава на утвърдени принципи, валидизирани и неотменими за цялата общност, т.е. те трябва да станат част от индивидуалната ценностна система.

Класната стая, като мини общество би следвало също да се подчинява на споменатите принципи, за да функционира качествено и ефективно да изпълнява вменените й задължения и отговорности от обществото. Съчетаването на образование и възпитание е огромна отговорност на субектите на тези процеси в лицето на педагози и родители. Те са

най-важните фактори за повлияване върху предразсъдъците и стереотипите, които децата имат или са в процес на изграждане. Залагането и утвърждаването на базови принципи за работа с деца от различни етноси и култури би улеснило образователния процес в междукултурна среда.

- "*Единство в многообразието*". Този принцип не случайно е изведен като мото на Европейския съюз. Той би следвало да бъде водещ в работата с деца от различни етноси и култури. Прогресивно и разумно е подрастващите да се научат, че различията обогатяват, разнообразието разгръща нови сфери на познание и социален опит и още повече – може да се използва за сближаване с другата култура или етнос. В основата на този принцип стои познанието. Невъзможно е разбирането на културните различия, ако не се познава чуждата култура, специфичните й елементи и философията й за битието, изразена чрез традиционни ритуали, обичаи, вярвания. Децата трябва да се учат, че всяко има различни умения, знания и интереси, но обединявайки усилията си в една посока могат да постигнат много повече, отколкото ако дадат превес на различията да ги разделят.
- „*Всеки човек произлиза от културата*". Не е тайна, че всеки носи в себе си траен отпечатък на културната среда, от която произлиза. Този отпечатък експлицира в модела на поведение, който демонстрира в обществото, във взаимодействието с околните, в разбирането си за света. Подобен принцип предполага, че културните групи, представени в класната стая и техните семейства имат своите особености. Прилагането му предполага известни усилия от страна на учителя да се запознае и изучи спецификите и особеностите на определената култура. Като възможен минимум познания в тази посока се включват:

- културата на тези групи;
- стереотипите и стигмите, които имат те;
- стереотипите и стигмите, които има по техен адрес;
- техните празници, обичаи и традиции.

Придобиването на подобна информация много улеснява протичането на кохезионните процеси в самия ученически клас. Освен това:

- се дава реална възможност на децата да запазят собствената си културна идентичност;
- се придобиват нови знания и представи, необходими за реализиране на равнопоставеността;
- се позволява на останалите деца, непринадлежащи към малцинството да разберат културата на съучениците си;
- да помогне на самия себе си в подбора на подходящи техники и методи за преподаване.

Реализирането на подобна практика определено води до намаляване на проблемните ситуации в часовете, плод на културните различия. Респективно, намаляват и аналогичните прояви в извънкласните дейности. Регресът на конфликтните ситуации на база културна диференциация логично води и до намаляване на професионалния стрес за учителя, който през последните години повишава нивата си на обхват сред педагогическата колегия. Наред с това се преследва и още една цел – да се даде възможност на децата да изградят индивидуално разбиране, съзнание и уважение към отделните култури. Това е от полза за всички деца.

- „*Преподаване чрез интегрирано учебно съдържание*". Този тип преподаване носи много дивиденти и за двете страни, участващи в процеса на преподаване и учене. От една страна, учителят предварително проучва нравите, традициите, обичаите и вярванията на другата култура, за да подбере подходящото съдържание и да го включи в учебния процес. От друга страна, учениците се запознават с елемент от другата култура, осмислят съдържанието и я правят разпознаваема за себе си. Още повече, изучавания културен факт

се генерализира и по метода на индукцията се прехвърля върху всички носители на конкретната култура. Това е важен момент за възпитателния процес и формирането на детския мироглед.

Материал за примери от различните култури може да се вземе от целия спектър на познание и житейска философия на съответната култура. За изходна база могат да се ползват:

- примери от фолклора, вярванията, религията;
- елементи от битието и структурата на ежедневието;
- конкретни традиции, обичаи и ритуали;
- други източници за конкретната култура.

Така се гарантира чувството на равнопоставеност между децата, всички са еднакво значими и функционират на една плоскост в процеса на работа. Освен това самите деца се опознават и разбират едно друго по-лесно, като никое няма чувство за превъзходство, а напротив всяко има усещането, че има принос и място в националната култура.

Според Ив. Иванов: „Вниманието към различията е основен идеал на мултикултурализма – културните различия трябва да се уважават и подкрепят с образователни методи. Признаването на различията по език, религия, етнос и пр. е признаване и на тяхната даденост, т.е. тяхната необратимост. Това води до нарушаване на принципа за справедливост и равенство в достъпа до образование. Изхождайки от отказа за индивидуализация на идентичността, ние всъщност „бетонираме различията" и отричаме възможността за развитие и промяна" [Иванов, 2008, с. 32–33].

- „*Редуциране на предразсъдъците*". Като цяло предразсъдъците са културен феномен, който съпровожда човечеството от неговото зараждане. Необоснованата предубеденост в повечето случаи е ориентирана към формиране и утвърждаване на негативни нагласи по отношение на конкретни прояви, модели на поведение, култури, етноси, социални позиции. В случая етническите и религиозните предразсъдъци неминуемо водят до задълбочаване на междукултурния конфликт.

Прилагането на този принцип е доста трудна задача в мултикултурната класна стая по много причини. Опитите с информация да се опровергае конкретен предразсъдък реализират пряк сблъсък с предишно знание, което се споделя от определен кръг близки до детето. Обикновено тези хора са с висок авторитет и разклащането устоите на предразсъдъка са трудна работа. Още по-трудна става, когато той се споделя от културната общност, от която произхожда и учителя. Борбата с предубежденията на децата е най-ефективна, когато самият преподавател е вътрешно убеден в тяхната несъстоятелност и съумява тази позиция да внуши и на тях.

Неоспорими са ползите от редуцирането на предразсъдъците. Преди всичко у децата се възпитава толерантност към другата култура, разбиране за генезиса на различията и уважение към тях. Възприемането на „другия" не като чужд или враг, а като индивид със собствени характеристики и напълно равнопоставен с нас самите, създава положителни взаимоотношение на децата едно спрямо друго.

- „*Безпристрастност в комуникацията*". Органически важна предпоставка за успешната интеграция на децата е отсъствието на всякакъв вид симпатия или антипатия в отношението на учителя към конкретни ученици. Наивно е да се счита, че съществува „абсолютна безпристрастност". Всеки човек изпитва симпатии или антипатии по отношение на различните субекти съобразно ценностната си система, интереси, впечатления и е подвластен на тях. Въпросът в процеса на обучение се свежда до демонстриране на поведение, където пристрастията отсъстват в показността. Принципът трябва да се спазва

по условие във всички видове ученически класове, но особена валидност има в класовете с различна културна идентичност, защото това може да се изтълкува като белег за дискриминация на база етнос или култура. Подобен процес би довел до излишно задълбочаване на междуличностните или вътрешно груповите процеси в класа. Безпристрастната комуникация е важен педагогически принцип, но в междукултурна среда неговото значение е ключово за създаване на доверие между участниците в обучителния процес и ефективност при работата с децата от различни етноси и култури.

- „*Общодостъпност*“. Неотменен дидактически принцип, който в среда на мултикултурност има особено важно значение. Значим до такава степен, че да предоставя възможност за разбиране и осмисляне на учебното съдържание. Академичното ниво на интерпретация на учебното съдържание в съвременните учебници и помагала не дават еднаква възможност на всички деца да разберат пълноценно учебното съдържание, особено ако са представители на капсулирани етнически малцинства. Неразбирането води до изоставане в учебния материал, а оттам и до показването на незадоволителни резултати в учебния процес. Ролята на учителя е особено значима в конкретните случаи, тъй като той е изправен пред предизвикателството да „сведе до ниво на понятност“ отделни елементи на урока, а понякога дори и цял урок. Едва тогава децата, представители на различни етноси и култури, имат равния шанс за успех.
- „*Свободно изразяване на мнение*“. Този принцип е с функционалността на „закрепено правило“ в правото. Присъства неслучайно във всички нормативни документи, отнасящи се до закрилата на детето на глобално, общностно и локално ниво. В Конвенцията за правата на детето съществува специален текст: „Детето има право на свобода на изразяване на мнение. това право включва свободата да търси, получава и предава информация и идеи от всякакъв вид независимо от границите в устна, писмена, печатна форма или под формата на изкуство, или чрез каквито и да са други информационни средства по избор на детето“ [КПД 1989,Чл.13]. Аналогични текстове съществуват и в Европейската социална харта (ревизирана) с валидизация на територията на ЕС, и в Закона за закрила на детето, с валидизация на територията на Р България.

В този принцип се включва т. нар. „овластяване“ – система, която дава възможност на учениците да се развиват и да вървят напред академично. Учителят с властта, с която разполага в класната стая, гарантира, че всяко дете има право и се чувства спокойно да изразява и изказва свободно мнението си по всяка тема, която се обсъжда в процеса на работа. Децата могат и трябва да бъдат насърчавани да поемат инициативата и заедно да организират дискусии, ателиета, представления по избрани от тях теми, които представляват интерес за всички. Усещането за свобода на изразяване на мнението е ключ към успеха на мултикултурната класна стая и фундамент, върху който се гради свободата на личността.

- „*Зачитане човешките права на всички*“. Учителите, заедно със семейството имат задачата да учат децата в зачитане и уважение на човешкото достойнство и човешките права, уважение към личността и свободата. Още в епохата на Класицизма великият френски философ Рене Декарт казва: „Моята свобода завършва там, където започва свободата на другия“ и поставя началото на съвременната посока за осмисляне на категорията „свобода“. Важен за всяко дете и за всеки възрастен е концептът за свобода да се интерпретира през призмата на съзнание да изпълни своята воля, без да му липсва пространство, признание или подкрепа за това. В същото време ясно да разбира, че изпълнявайки волята си не нарушава нечие чуждо пространство. Изграждането на този принцип у децата предполага,

че в перспектива те сами могат да преценят кое поведение е подходящо. Знанията и достъпа до повече информация им позволява сами да изградят своя представа за толерантност.

- „*Насърчаване на самочувствие, любознателност и самодисциплина*“. В среда на мултикултурност съблюдаването на този принцип е от особено важно значение. Прилагането му предполага:
  - развитието на социалното и емоционалното здраве на детето;
  - повишаване на интелектуалните процеси на детето;
  - прогрес на концептуалните и комуникационните му умения;
  - засилване на чувството за достойнство при децата;
  - изграждане на убеденост в собствената им стойност.

Изграждането на подобни качества у децата им дава възможност да се развиват по-издръжливи и по-подготвени за справяне в мултикултурна среда.

- „*Насърчаване на съвместни извънкласни дейности*“. Общото участие в извънкласни дейности заедно със семействата на децата и педагогическия колектив развива мечтаното партньорство между учители и родители. Увеличават се възможностите на учителите да разговарят и да обменят идеи с родителите на децата, както и самите родители да общуват помежду си. Извършването на общи дейности ги поставя в естествена и непринудена среда, в която се опознават и преодоляват на практика, през призмата на личния опит предварително изградени предразсъдъци.
- „*Импровизация и инициативност*“. Импровизацията винаги е била рисково начинание, но успехите са повече от провалите. Добрите страни на импровизацията са непринудеността и моментното усещане. Ползването на адаптирани към конкретния момент практики, пречупени през моментните усещания и емоции могат да донесат позитиви в работата в мултикултурна среда. Основният ангажимент и отговорност е изцяло в учителя, защото той сам трябва да реши на база опит и наблюдения какво е допустимо и какво не в конкретната ситуация и среда.

Посочените принципи далеч не обхващат пълния спектър от правила за работа в мултикултурна класна стая, но упражняването им би допринесло за установяване на позитивен климат в класната стая и повишаване на учебните резултати. Учителят е този, който трябва да се адаптира към чувствата, възприятията, а в определени случаи и към езика на учениците, принадлежащи към различни култури. В конкретика, не става въпрос учителят да учи езика на децата, нито за методики за билингвиално обучение. Проблемът е ориентиран по посока на проява на разбиране към трудностите и препятствията за децата в процеса на учене. В тази връзка, липсата на адекватен диалог между учител и културно различни ученици най-често води до тяхното игнориране. Обикновено тези ученици се намират и в незавидно положение при разпределението на ролите в груповата динамика, т.е. те най-често са в позиция на аутсайдери или дисиденти, защото са потенциални участници или жертви на конфликти, породени от различността си. Конфликтът между двата различни културни свята кара учениците да развиват определени ценности, модели за комуникация, когнитивните процеси и работните навици на база собствени културни преживявания. Въпреки това, тези различия в културните характеристики не са синоним на културна малоценност. Затова учителят има ролята да създаде положителна връзка между дома, ученика и живота в училище.

Литература:

Иванов, Ив. Проблеми на педагогическата работа в мултикултурната класна стая. // Многообразие без граници. Велико Търново, Фабер, 2008;

Парсънз, Т., Отново за културната и социалната система . В: Идеи в културологията; II-ро издание . София, 1993;

Конвенция за правата на детето, ООН-УНИЦЕФ, 1989;